

Magdalena Płotka

"Glossae – Scholia – Commentarii. Studies on Commenting Texts in Antiquity and Middle Ages", (eds.) M. Mejor, K. Jażdżewska, Anna Zajchowska, Frankfurt am Main–Bern–Bruxelles– New York–Oxford–Warszawa–Wien 2014 : [recenzja]

Rocznik Tomistyczny 4, 363-366

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Recenzja

Glossae – Scholia – Commentarii. Studies on Commenting Texts in Antiquity and Middle Ages, (eds.) M. Mejer, K. Jażdżewska, Anna Zajchowska, Peter Lang, Frankfurt am Main–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warszawa–Wien 2014, ss. 201.

Na początku tego roku nakładem prestiżowego wydawnictwa Peter Lang ukazała się publikacja *Glossae – Scholia – Commentarii. Studies on Commenting Texts in Antiquity and Middle Ages* poświęcona zagadnieniu komentowania tekstu w kulturze starożytnej i średniowiecznej, w której cały proces nauczania oraz uczenia się odbywał się przede wszystkim za pośrednictwem tekstu. Ta skoncentrowana na tekście specyfika starożytnej i średniowiecznej kultury jest jednym z powodów, dla których komentarz był najważniejszym gatunkiem literackim stosowanym w ówczesnej twórczości naukowej. Odgrywał on nie tylko kluczową rolę w organizacji średniowiecznego procesu uprawiania nauki, lecz – jak przekonująco dowodzą redaktorzy tomu – stanowił niezbędne narzędzie hermeneutyczne w kulturze hellenistycznej: o ile bowiem teksty Homera czy Hezjoda były dla niej już częścią kultury archaicznej, o tyle ich zrozumienie wymagało zastosowania

odpowiednich narzędzi badawczych i interpretacyjnych.

Publikacja *Glossae – Scholia – Commentarii. Studies on Commenting Texts in Antiquity and Middle Ages* – której zasadniczym przedmiotem jest literatura komentatorska starożytności i średniowiecza – ma pomóc zrozumieć współczesnemu czytelnikowi znaczenie komentarza i docenić jego rolę w kształtowaniu ówczesnej kultury. Ma ona charakter interdyscyplinarny, ponieważ jest napisana przez badaczy różnych dziedzin, tj. orientalistów, mediewistów, historyków oraz historyków filozofii. Próbuje ona wspólnie odpowiedzieć na pytanie o podobieństwa i różnice w metodach i technikach badań nad komentarzami, prezentując analizy faktycznej praktyki komentatorskiej starożytnych i średniowiecznych uczonych różnych okresów i różnych kultur. Publikacja jest owocem ich połączonych wysiłków.

Całość publikacji, na którą składa się piętnaście rozdziałów, otwiera tekst Do-

roty Muszytowskiej *Qumran Pesharim as an Example of an Accommodative Commentary*. Autorka koncentruje się na przedstawieniu pojęcia *pesher*, które w najszerszym znaczeniu oznaczało formę interpretowania tekstu wykształconą w żyjącej w I wieku społeczności zamieszkałej w obszarze Morza Martwego (okolicach Qumran). Muszytowska analizuje wpływy, które przyczyniły się do powstania hermeneutycznego podejścia stosowanego w tekstach *pesher*: wskazuje na samoświadomość badaczy-interpretatorów z Qumran, ich zależność od żydowskich tradycji egzegetycznych, rolę profetycznej literatury.

W tekście *Buddhist Tradition in Quest of the Authenticity and the True Meaning of the 'Word of the Buddha' (budda-vacana)* Marek Mejor prezentuje dwojaką charakterystykę buddyjskiej religii u jej zarania: jest to zarówno religia Słowa (mówionego), jak i Pisma. Mejor interesująco omawia, jak słowo pisane i mówione współtworzyły buddyzm, bada ich wzajemne wpływy oraz pokazuje drogę, która doprowadziła do nadania części literatury buddyjskiej statusu ksiąg sakralnych.

W kolejnym tekście publikacji, pt. *The Muslim Tradition of Commentary: Ibn Rushd (Averroes's) Commentaries on the Works of Aristotle*, Katarzyna Pachniak przedstawia muzułmańską tradycję komentatorską, będącą częścią szerszego ruchu translacyjnego (grecko-arabskiego), którego kulminacją przypada na IX wiek. Ruch ten Autorka określa jako historycznie i politycznie niezwykle złożony; szczegółowo omawia jego historię, etapy oraz przedstawicieli aż do XII wieku, kiedy to pojawia się jego najwybitniejszy

przedstawiciel, Ibn Rusd (Awerroes). Pachniak koncentruje się przede wszystkim na spuściźnie filozoficznej arabskiego myśliciela, tj. na jego komentarzach do dzieł Arystotelesa. Choć konkluzja artykułu, zgodnie z którą w dziełach Awerroesa zawarta jest przede wszystkim ekspozycja jego własnej, niezależnej myśli, nie jest oryginalna, to zdecydowanie należy docenić sposób argumentacji na jej rzecz. Autorka bowiem przeprowadza analizę tekstologiczną: zwraca uwagę na zależność trzech zaproponowanych przez Awerroesa rodzajów komentarzy od wyróżnionych przez niego poziomów ludzkiego zrozumienia: najkrótsza forma komentarzy, tj. *jami*, była zaledwie niedługim streszczeniem, napisanym „w duchu indywidualizmu” (*by the spirit of individualism*). Średni komentarz, tzw. *talkhis*, stanowił parafrazę, natomiast najdłuższy komentarz, tj. *tasfir*, był komentarzem literalnym powstałym z tradycji komentarzy koranicznych. W dalszej części artykułu Autorka dokonuje wnikliwego porównania komentarzy Awerroesa do arystotelesowskiej *Metafizyki* w celu ustalenia faktycznej realizacji metodologicznych postulatów dotyczących form komentowania.

Obok prac poświęconych judaistycznej, buddyjskiej czy arabskiej praktyce komentatorskiej w omawianej publikacji znalazła się praca dotycząca tradycji japońskiej. Jej autor, Adam Bednarczyk, w rozdziale *Prose Criticism in the Bush Warbler's Hideout: as the Earliest Literary Critical Commentary on Genji monogatari*, skupia się na koncepcji literatury w japońskim dziele *Mumyōzōshi*, najstarszym japońskim dziele poświęconym krytyce literackiej, powstałym w okresie Kama-

kura (1195-1333). Akcentuje przede wszystkim dydaktyczne funkcje literatury: według autora *Mumyōzōshi* jest ona formą komunikacji, zabawy, zachęty i trwałego unieśmiertelnienia (*permanent immortalization*) rozmaitych spraw dla przyszłych pokoleń.

Kolejnym kulturowym obszarem będącym przedmiotem analiz tekstologicznych jest obszar słowiańszczyzny. Paweł Dziadul w artykule pt. *Andrew of Caesarea's Commentary on the Book of Revelation and Its Role in Medieval Orthodox Slavonic Literature* prezentuje tradycję egzegetyczną właściwą dla wschodniego chrześcijaństwa oraz podkreśla jej polityczne i społeczne znaczenie. Jego głównym celem jest ukazanie, w jaki sposób Andrzej z Cezarei – autor najstarszego pełnego komentarza do Apokalipsy św. Jana – akcentuje jej duchowe (nie zaś literalne) znaczenie. Innym tekstem – obok opracowania Dziadula – poświęconym komentowaniu Apokalipsy jest artykuł Dominiki Budzanowskiej pt. *Hieronymus' Revision of Victorinus' Commentary and Augustine's Summary of Tyconius' Rules*. Autorka bada hermeneutyczne reguły interpretacji tekstu biblijnego, wyłożone, m.in. w *De Doctrina christiana* św. Augustyna.

Z kolei tekst Angeliki Modlińskiej-Piekarz, pt. *Byzantine Theory of Paraphrase in Rhetorical Treatises and Commentaries and the Original Version of Theon's Progymnasmata*, przenosi czytelnika w obszar kultury bizantyjskiej. Celem tego opracowania jest przedstawienie, w jaki sposób bizantyjscy uczeni rozumieli i wykorzystywali teorię parafrazowania wypracowaną przez Aeliusa Theona w I wieku. Badając tradycję komentatorską

oraz liczne nawiązania do dzieła Theona, Autorka podkreśla znaczenie *Progymnasmata* dla kształtowania się tradycji retorycznej.

Krzysztof Morta poświęcił swój tekst – *Ancient Commenting Literature and the Etymologies of Isidore of Seville* – postaci Izydora z Sewilli i jego *Etymologiom*. Z kolei Filip Doroszewski w opracowaniu *Commenting with Hexameter. The Imagery of Light and Darkness in Nonnus' Poetic Exegetes of John 3:1-21* przedstawia specyfikę komentowania tekstu Ewangelii przez Nonnusa przy wykorzystaniu przez tego greckiego poetę metaforyki światła i ciemności.

Kolejne teksty publikacji poświęcone są już łacińskiej tradycji komentatorskiej. Tekst Adama Poznańskiego, pt. *Some Remarks on the Super Esaiam of Pseudo-Joachim of Fiore*, jest szczegółową prezentacją wrocławskiego rękopisu (sygnatura: Mil. II 8 membr.) zawierającego komentarz do Księgi Izajasza. Poznański przedstawia komentarz jako przykład wykorzystania wielu metod komentatorskich: biblijnej egzegezy, glosy marginalnej oraz figury – ilustracje i diagramy, których celem jest pomoc w zrozumieniu znaczenia komentowanego tekstu. Kolejne dwa teksty dotyczą komentarzy św. Tomasza z Akwinu. Autorką pierwszego z nich, pt. *Aristotélisme ou thomisme? La dispute sur le caractère du discours de l'éthique dans le Commentaire de Saint Thomas à L'Éthique à Nicomaque*, jest Izabella Andrzejuk. Prezentuje ona dyskusję dwóch mediewistów, tj. Étienne Gilsona i Fernanda Van Steenberghena, na temat charakteru wykładu etyki w komentarzu św. Tomasza do *Etyki nikomachejskiej*. O ile Van Steenberghen twierdził, iż etykę To-

masza możemy przede wszystkim znaleźć w jego komentarzu do arystotelesowskiego dzieła, o tyle Gilson uważał, że pełną i dojrzałą myśl etyczną Akwinaty znajdziemy w jego dwóch sumach. Tekst polemizuje z koncepcjami obu badaczy oraz wskazuje, w jaki sposób dzieła Tomasza – komentarz, jak i *Suma* – stanowią niezbędne źródła jego myśli moralnej. Autorem następnego tekstu poświęconego komentarzom Akwinaty jest Artur Andrzejuk. Omawia on obecność rozmaitych tradycji translatorskich w Tomaszowym komentarzu do *Liber de causis*. W opracowaniu pt. *Le commentaire de Thomas d'Aquin à Liber de causis – Odysie de tertis et de conceptions à travers les cultures, les époques et les écoles philosophiques* Autor wykorzystuje Tomaszowy komentarz jako ilustrację wpływów czterech procesów translatorskich, które stanowiły swoiste „pogranicza” filozofii i języka przekładu: grecko-rzymskiego, grecko-syryjskiego, syryjsko-arabskiego, arabsko-łacińskiego.

Trzy ostatnie teksty poświęcone są polskiej tradycji komentatorskiej. Dorothea Gacka w pracy pt. *Features of an Explanatio in Three Commentaries from Around the End of the Middle Ages. Some Observations on Commentum of John of Dąbrówka and on Commentaries on Theodulus and Facetus (Lyon 1514)* przedstawia m.in. komentarz Jana Dąbrówki do *Kronik Wincentego Kadłubka*. Krzysztof Bracha natomiast, autor tekstu pt. *Commentaries on the Decalogue in the Late Middle Ages: Between Method and Catechesis. Poland in the European Context. The State of Research and Perspectives*, prezentuje m.in. polską literaturę katechetyczną. Publikację zwiędza tekst Agnieszki Maciąg

pt. „*Spiritu ambulans*”, *id est rationis ductu. Fifteenth Century Latin Glosses on the Apostolic Letters*. Opracowanie to poświęcone jest analizie piętnastowiecznych przekładów Nowego Testamentu dokonanych na Uniwersytecie w Krakowie.

Praca *Glossae – Scholia – Commentarii. Studies on Commenting Texts in Antiquity and Middle Ages* jest niewątpliwie wartościową pozycją i znaczącym wkładem w badania nad średniowieczną tradycją komentatorską. Budzi podziw rozmachem i szerokim zakresem omawianych zagadnień, wątków, problemów i perspektyw. Można jednak się zastanawiać, czy redaktorom tekstu udało się zrealizować główny cel publikacji. Po lekturze publikacji niejedyn czytelnik może bowiem dojść do wniosku, że interdyscyplinarność, która miała być plusem tego naukowego projektu, stała się jego podstawową wadą. Zbyt duża rozbieżność podejmowanych wątków i zagadnień, które prezentowane z wąskiej perspektywy specjalistów, przyczyniła się do utraty jednolitego charakteru publikacji. Dodatkowo nie sposób oprzeć się wrażeniu, że zarówno dobór tekstów, jak i ich układ jest dość przypadkowy. Obracając się w natłoku szczegółowych informacji, przeskakując z jednej tradycji do drugiej, czytelnik traci z oczu główny cel publikacji, którym była – przypomnijmy – „próba oszacowania podobieństw i różnic między [różnymi kulturowymi i intelektualnymi kręgami – przyp. M.P.] w odniesieniu do stosowanych metod i technik” (s. 7) komentowania tekstu. Pomimo tych braków publikacja stanowi jednak bogate i ważne źródło wiedzy o praktykach komentatorskich i z tego powodu warta jest czytelniczego trudu.